

BRĖŽIANT IR PERŽENGIANT SOCIALINES RIBAS:

kilmė ir užsiėmimas tradicinėje visuomenėje

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Posėdžių salė (II aukštas, 216 kab.)
Saltoniškių g. 58, Vilnius

L a p k r i č i o 12 (ketvirtadienis)

9.45 – 10.00 Organizatorių žodis

I SESIJA

Luomas, pareigos, profesija, pašaukimas: mikrobendruomenių tyrimai
Moderuoja dr. Lina Balaišytė

10.00 – 10.30 dr. Mindaugas Paknys (Lietuvos kultūros tyrimų institutas). Architekto statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje – XVIII a. pradžioje: nuo statytojo iki kūrėjo

10.30 – 11.00 dr. Adam Stankevič (Lietuvos istorijos institutas). Gynėjas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teisme XVIII a. antroje pusėje

11.00 – 11.30 dr. Daiva Milinkevičiūtė (Vilniaus universitetas). Tarp luomo ir profesijos: Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) dėstytojų socialinis portretas

11.30 – 12.00 dr. Vida Bakutytė (nepriklausoma tyrėja). Kilmingieji ir viešoji scena XIX a. Vilniuje: socialinių stereotipų atspindžiai

12.00 – 12.30 K a v o s p e r t r a u k a

II SESIJA

Luomas, pareigos, profesija, pašaukimas: atvejo tyrimai
Moderuoja dr. Mindaugas Paknys

12.30 – 13.00 prof. dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas). Klebono galia: Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčios klebono Kazimiero Žodkevičiaus atvejis

13.00 – 13.30 dr. Aistė Paliušytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas). „Esu architektas iš prigimties“: bajoro Tomo Stanislovo Volskio savimonė ir veiklos

13.30 – 14.00 D i s k u s i j a

14.00 – 15.00 P i e t ų p e r t r a u k a

III SESIJA

Kilmė ir socialinis mobilumas: modernizacijos ženklai
Moderuoja dr. Jolita Mulevičiūtė

15.00 – 15.30 dr. Vilma Žaltauskaitė (Lietuvos istorijos institutas). Pašaukimas prieš amatą, luomą, lytį

15.30 – 16.00 prof. habil. dr. Tamara Bairašauskaitė (Lietuvos istorijos institutas). Neįveikiamas kilmės žymuo? Žemės viršininkų ir valsčių raštininkų sudėties daugialypė dinamika vėlyvuoju imperiniu laikotarpiu

16.00 – 16.30 dr. Olga Mastianica-Stankevič (Lietuvos istorijos institutas). „Valstietis, tapęs politiku“: Valstybės Dūmos delegato Juozo Girniaus (1876–1956) patirtis

16.30 – 17.00 D i s k u s i j a

L a p k r i č i o 13 (penktadienis)

IV SESIJA

Moterys, šeima, visuomenė: tarp kolektyvinės normos ir individualaus pasirinkimo
Moderuoja dr. Olga Mastianica-Stankevič

10.00 – 10.30 dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Lietuvos istorijos institutas, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai). „Mano geroji mama visada užsiėmusi...“ Oginskių šeimos moterų veikla XIX a. pirmoje pusėje (remiantis šeimos korespondencija)

10.30 – 11.00 dr. Tojana Račiūnaitė (Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas). Protėvio veidas – valstybės, giminės ar asmeninei istorijai? Sofijos Chodkevičiūtės piešti Jono Karolio Chodkevičiaus portretai ir jų istoriniai kontekstai

11.00 – 11.30 dr. Reda Griškaitė (Lietuvos istorijos institutas). „Kitokios“ Narbutų giminės moterys: nuo akademikių iki kolekcininkių

11.30 – 12.00 D i s k u s i j a

12.00 – 13.00 P i e t ų p e r t r a u k a

V SESIJA

Bajorai imasi gamybos: luomo degradacija ar naujos galimybės?

Moderuoja dr. Aistė Paliušytė

13.00 – 13.30 dr. Lina Balaišytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas). Rankų darbo apologetika Apšvietos literatūriniame diskurse

13.30 – 14.00 dr. Martynas Jakulis (Vilniaus universitetas). Iš bajorkaimio į kepyklą: Pranciškus Rauba Vilniuje XVIII a. pabaigoje

14.00 – 14.30 dr. Dalia Klajumienė (Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas, NEB tyrimų centras). Bajorų luomo atstovai XIX a. – XX a. pirmos pusės Lietuvos koklių gamyboje

14.30 – 15.00 dr. Jolita Mulevičiūtė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas). Kilmingieji amatininkai: bajorų luomo erozijos apraiškos XIX a. viduryje – XX a. pradžioje

15.00 – 15.30 Diskusija ir apibendrinimai

Organizatoriai:

Jolita Mulevičiūtė, Lina Balaišytė, Aistė Paliušytė
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

SANTRAUKOS

dr. Mindaugas Paknys (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Architekto statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje – XVIII a. pradžioje: nuo statytojo iki kūrėjo

Nors žinome apie architektus ir jų darbus tiek iš Antikos, tiek iš Senovės Egipto istorijos, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jų veikla nebuvo tokia plačiai matoma ir vertinama. Nepaisant pakankamai gausios medinės, o vėliau ir mūrinės architektūros, LDK istorijoje apie architektus žinios iš pradžių tik pavienės ir veikiau atsitiktinės. Tik nuo XVI a. vidurio, daugiausia valdovo statybų aplinkoje, jau imame pastebėti konkrečius asmenis ir jų vykdomus darbus. Būtent nuo šio laikotarpio galima kalbėti ir svarstyti apie statybų procesus ir juose dalyvaujančių asmenų indėlį.

Pranešime planuojama papasakoti, kokios buvo ankstyviausios LDK statybos su matoma prie jų architektų veikla. Bus svarstoma, koks buvo tuometinio architekto, statytojo ir mūrininko statusas ir indėlis statybose. Dauguma tendencijų pastebimos tiek XVI a. antroje pusėje, tiek ir XVII a. pirmojoje, tačiau jau XVI a. pabaigoje kai kurių didikų iniciatyva ima reikštis naujos iki tol menkai pastebimos architektų samdymo praktikos. XVII a. laikotarpiu apskritai įvyksta didžiausi pokyčiai architekto, kaip profesionalo ir kūrėjo, statuso vertinime. Nors išlieka viduramžiais išpopuliarėjusi miestų statybų praktika, kurioje svarbiausią vaidmenį vaidina mūrininkai ir jų cechai, tačiau vis dažniau pasitaiko atvejai, kai užsakovai ieško savo meninį stilių galinčių išpildyti architektų. Jų indėlis ir veikla jau imama vertinti visų pirma ne dėl galimybės vadovauti statyboms, tačiau dėl projektavimo sugebėjimų ir įgūdžių. Jau XVII a. antroje pusėje pastebime atvykstančių architektų, kurių pagrindinis darbas sudaryti projektą, tačiau geriausiai tokie pavyzdžiai atsiskleidžia LDK XVIIII a. Tokie architektai gali vienu metu vykdyti kelis architektūrinius projektus ir, nors dažniausiai patys būna atsakingi ir už statybas, tačiau nuolat prie jų nebūna, o kartais jiems vadovauja nuotoliu. Toks architekto, kaip kūrėjo, gerbiamo visuomenėje ir dažniausiai gerai uždirbančio, statusas labai stipriai skiriasi nuo to, kokią statytojų padėtį matome dar XVI a. viduryje.

Architekto padėtis visuomenėje visada skyrėsi nuo eilinio amatininko. Tačiau jei XVI a. sutinkame išlaikomą ir užsakovo samdomą meistrą, tai XVIII a. matome architektą jau kaip gerbiamą ir pilnavertį miesto elito narį, pasiturintį ir nuosavybės savininką. Jei XVI a. vyrauja užsieniečiai architektai, atvykstantys tik trumpam, kartais tik atlikti konkrečius užsakymus, tai XVIII a. jau regime nuolat čia gyvenančius ir šaknis visuomenėje suleidusius architektus. Kai kuriais atvejais XVI–XVIII a. vykę procesai visuomenėje simptomiški kitų profesijų atstovams, kai kurie specifiški architektams. Bet kokiu atveju šie pokyčiai meniniame kūrybos procese, kol kas mažiau tyrinėtame, buvo akivaizdūs ir išsiskiriantys.

dr. Adam Stankevič (Lietuvos istorijos institutas)

Gynėjas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teisme XVIII a. antroje pusėje

Tradiciškai laikoma, jog institucijų stokojusioje valstybėje, kokia buvo Abiejų Tautų Respublika, viena nedaugelio galimybių daryti karjerą jaunam bajorui buvo rinktis gynėjo teisme (ar kito teisės specialisto) kelią. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismuose XVIII amžiuje dirbusių gynėjų skaičiai smarkiai išaugo, didėjo ir profesijos prestižas, kuris pasireiškė bajoriškos kilmės reikalavimo bajorų teismuose dirbantiems gynėjams įtvirtinimu (ankstyviausiai Lietuvos Vyriausiajame Tribunole - 1699 m., o kituose bajorų teismuose nuo 1726 m.). Kita vertus, gynėjo pareigos įstatymuose dažniausiai būdavo apibrėžiamos per draudimus, o praktikoje šie asmenys neretai susidurdavo su bandymais juos bausti, kitaip riboti jų veiklą ar netgi su jais susidoroti.

Kaip rodo duomenys, dažnas gynėjas iš savo veiklos ne tik išsilaikydavo, bet dar ir sukaupdavo nemažą turtą. Tiesa, neretai pasitaikė, jog geras teisės ir teismo procedūros žinias sukaupę asmenys kėsindavosi į kitų bajorų ir Katalikų Bažnyčios valdomą turtą. Sužinoję, kad dvasininkai neteisėtai valdo iš bajorų gautą žemę jie išrūpindavo sau privilegiją išmariniam turtui. O įsigiję žemės valdas tuoj pat pradėdavo bylinėjimąsi su asmenimis, kurie priglaudė iš jų įsigytos žemės kadaise (kartais net prieš pusę amžiaus) pabėgusius valstiečius. Atsakovais tokiose bylose dažnai būdavo įtakingi ir aukštas pareigas einantys asmenys, kurie teisminį persekiojimą iš gynėjų pusės galėjo vertinti kaip jiems rodomą nepagarbą. Todėl teismuose pasitaikydavo konfliktinių situacijų, kai gynėjus bandyta bausti kalėjimu ar draudimu vykdyti gynėjo pareigas. Pristatyme bus plačiau analizuojamas būtent pastarasis temos aspektas – t.y. kokiose situacijose gynėjai sulaukdavo teismo nemalonės (tame tarpe susidorojimo su žinomu Vilniaus teismuose dirbusiu gynėju Benediktu Oganovskiu atvejis) ir kaip gynėjai bandydavo nuo tokių puolimų apsiginti (tame tarpe tokiu reiškiniu kaip organizuotas maištas arba streikas).

dr. Daiva Milinkevičiūtė (Vilniaus universitetas)

Tarp luomo ir profesijos: Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) dėstytojų socialinis portretas

Pranešime analizuojama Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (toliau – IVU) akademinio personalo struktūra ir socialinė charakteristika 1803–1832 m. Tyrimo pagrindą sudaro 115 profesorių ir adjunktų prozopografija, pristatoma IVU profesorių ir adjunktų socialinė charakteristika, aptariama IVU pareigybių sistema. Dauguma IVU dėstytojų buvo bajoriškos kilmės, Romos katalikai, kilę iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų. Apie ketvirtadalį dėstytojų sudarė užsieniečiai, daugiausia iš Vakarų Europos, atvykę kompensuoti vietinių specialistų trūkumo. Valstietiškos kilmės atvejai buvo itin reti ir laikytini išimtiniais. Akademinė bendruomenė pasižymėjo kartų diferenciacija, aukštu vidutiniu gyvenimo amžiumi (62 metai) bei ryškiais giminystės ir santuokiniais ryšiais universiteto viduje. Universitetą sudarė keturi fakultetai, kuriems vadovavo renkami dekanai, o aukščiausias valdymo organas buvo Universiteto taryba. Akademinę hierarchiją sudarė ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, adjunktai, viceprofesoriai bei profesoriai emeritai. Tik ordinariniai profesoriai ir emeritai turėjo teisę dalyvauti universiteto valdyme, o tai atskleidžia ryškią institucinę galios koncentraciją ir formalių socialinių ribų egzistavimą akademinėje bendruomenėje. Nors nuostatuose buvo numatyta 32 profesorių sistema, realus dėstytojų skaičius reorganizacijos pradžioje buvo gerokai mažesnis, tačiau laikui bėgant augo kartu su katedrų ir disciplinų plėtra. IVU profesūra formavosi kaip socialiai gana uždara, elitinė grupė, kurioje dominavo bajorų kilmės, išsilavinę ir tarpusavyje susigiminiavę asmenys. Nors universitetas atvėrė galimybes socialiniam mobilumui, jis kartu reprodukavo tradicines socialines ribas ir hierarchijas akademinėje erdvėje.

dr. Vida Bakutytė (nepriklausoma tyrėja)

Kilmingieji ir viešoji scena XIX a. Vilniuje: socialinių stereotipų atspindžiai

Sociopolitinių virsmų veikiamai XIX a. visuomenei modernėjant, muzika ir teatras vėrėsi vis platesnei nei ankstesniais amžiais auditorijai. Spartesnę, paveikesnę šių menо sričių sklaidą užtikrino viešosios miesto kultūros institucijų erdvės – teatrų ir koncertų scenos. Kita vertus, Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų kraštų, socialinių stereotipų kaita buvo lėta: viešą savo gebėjimų eksponavimą koregavo įvairiós kilmės stigmos. Tam tikràs liberalėjimo slinktis žymėjo, be kitų luomų, ir kilmingųjų žengimas į viešą sceną Vilniuje, pasirodant patiems (muzikos atlikimas, teatro vaidyba) ar su savo kūryba (muzikos kūrinys, pjesė teatrui). Nemažai tituluotosios diduomenės asmenų (grafai, kunigaikščiai) buvo profesionaliai išsilavinę (daugiausia muzikos ir teatro kūrybos srityse), tad vieša jų meninė veikla, ypač amžiaus pirmoje pusėje, galėjo prisidėti prie šių sričių brandos ir publikos meninio skonio lavėjimo. Antra vertus, daugelis šio luomo atstovų tokią saviraišką laikė pabrėžtinai mėgėjiška, nepretenduodami į savo gebėjimų visuotinesnį pripažinimą: tai neskatino ir galimo kitokio plačiosios visuomenės požiūrio į jų kūrybą. Tokia tendencija savaip užtvirtino luominės hierarchijos stereotipų paveldą ir pranašavo užmaršt̨ nemažos dalies aukščiausių socialinių sluoksnių asmenų kūrybai, ateities kartoms daugeliu atvejų ją inertiškai marginalizuojant, tarkime, istoriškai klostantis profesionaliosios muzikos ir teatro repertuarui. Šiuo požiūriu reikšmingesnės išimtys, kai, pristatant save kaip miesto kultūros veikėją, neatsiribota nuo galimo kritinio dialogo su publika.

Prie socialinių stereotipų kaitos muzikos ir teatro erdvėje svariau prisidėjo žemesniųjų sluoksnių kilmingieji – smulkieji bajorai (šlėktos). Peržengdami įsišaknijusias visuomenėje jų veiklą ribojusias nuostatas (ne tik luomo, bet ir kilmės pagal lytį atžvilgiu), jie rinkosi negarbingomis laikytas aktoriaus profesijas, moterys – prie nedorybių priskiriamą dar ir muzikavimą viešoje miesto koncertų scenoje.

Visgi viešoji muzikinė ir teatrinė kilmingųjų veikla Vilniuje, šalia kitų socialinių grupių indėlio, darė poveikį sociokultūrinei aplinkai ir iš dalies prisidėjo prie greitesnio įsisenėjusių stereotipų pokyčio.

prof. dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Klebono galia: Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčios klebono Kazimiero Žodkevičiaus atvejis

Istoriografijoje Kazimieras Žodkevičius yra žinomas kaip Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčios statytojas, tačiau nebuvo gilintasi į jo asmenybę, o ir pati Šv. Kryžiaus bažnyčios statybos istorija stokoja tyrimų. Paprastai teigiama, kad ji pastatyta 1685 m., kai tuo tarpu tada buvo padėtas tik kertinis akmuo. Išlikęs 1699 m. surašytas K. Žodkevičiaus testamentas kartu su vizitacijų medžiaga ir kitais dokumentais leidžia svarstyti, kodėl K. Žodkevičius, neturėdamas turtingų rėmėjų, ėmėsi tokio didžiulio darbo, ką ir kaip jam pavyko realizuoti, kokias ribas jam reikėjo peržengti įgyvendinant šį sumanymą. Pranešime bus aptarti Kauno Šv. Kryžiaus ir parapinės bažnyčių dvasininkų santykiai, parapijos padėtis, Šv. Kryžiaus bažnyčios ekonominiai resursai, klebono ūkininkavimo pasiekimai ir statybų eiga. Galima kelti klausimą, kuo K. Žodkevičiaus veikla buvo išskirtinė to meto kontekste.

dr. Aistė Paliušytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

„Esu architektas iš prigimties“: bajoro Tomo Stanislovo Volskio savimonė ir veiklos

Radvilų klientas, bajoras Tomas Stanislovas Volskis (1697/1700 – po 1766) žinomas kaip keliautojas ir memuaristas, išleidęs savo piligriminės kelionės į Jeruzalę aprašymą. Autoriaus tekstai bei jo užsakyti dailės, materialiosios kultūros objektai atskleidžia jį kaip aktyvų bajoriškos tapatybės kūrėją. Pranešime keliamas klausimas, kaip Volskis savo tekstuose konstravo savivaizdį ir kokiais būdais plėtė tradiciškai bajorijai priskiriamų veiklų ribas.

Šis pranešimas daugiausia paremtas netyrinėtais Volskio laiškais, rašytais 1746–1759 m., jam einant Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės patarėjo pareigas. Laiškuose Volskis ne tik pateikdavo kunigaikščiui aktualią informaciją ir sprendė kasdienines praktines problemas, bet ir nuosekliai pabrėždavo savo aukštą kilmę bei kompetencijas politikos, kultūros ir meno srityse. Šis Volskio savivaizdis papildė memuaristikoje ir jo užsakytuose dailės kūriniuose perteikiamus kilmingojo, piligrimo, Kristaus kario įvaizdžius.

Su patarėjo pareigomis susiję laiškai apima ir kunigaikščiui teiktus architektūros planavimo siūlymus. Juose Volskis rašė esąs „architektas iš prigimties“, teigdamas, kad šią kompetenciją įgijo natūraliai, o ne per formalų išsilavinimą. Toks patirtinio mokymosi išaukštinimas atitiko Apšvietos epochoje paplitusį prigimties ir patirties kaip kompetencijų šaltinių vertinimą.

XVIII amžiuje bajoro įsitraukimas į projektavimo veiklą neprieštaravo luominei padėčiai, tačiau atskleidė kintančius ryšius tarp kilmės ir veiklos formų. Volskio atvejis svarbus ne tik tuo, kad parodo XVIII a. kilmingojo veiklų įvairovę, bet ir atskleidžia, kaip socialinės ribos yra konstruojamos ir peržengiamos asmens savimonės ir savireprezentacijos lygmeniu.

dr. Vilma Žaltauskaitė (Lietuvos istorijos institutas)

Pašaukimas prieš amatą, luomą, lytį

Pranešime bus analizuojami skundai (ir platesnė jų tyrimų medžiaga) dėl Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijų dvasininkų XIX amžiuje. Skundai buvo teikti bažnytinei valdžiai, kartais – pasaulietinei. Analizuosiu skundų pateikėjų grupes pagal jų socialinį statusą anuometinėje visuomenėje, konfesiją, lytį (pavyzdžiui, amatininkus, valstiečius, bajorus, žydus). Siekiu išsiaiškinti skundžiamų situacijų dinamiką dešimtmetį iki baudžiavos panaikinimo ir po jos panaikinimo 1861 m. Tyrime kreipiu dėmesį į skundų pobūdį: kiek jie buvo nevieši ir valdžią legitimuojantys dokumentai būdingi ikimodernioje epochoje, o kiek skunduose būta viešojo kolektyvinių interesų gynimo, kuris būdingas modernioje / modernėjančioje visuomenėje (pagal Henry Miller tyrimą). Taigi, tyrime svarbu pamatyti, ar ir kaip skundai charakterizuoja anuometinę visuomenę socialinių santykių kaitos požiūriu.

Aptarsiu, kaip skunduose vertintas dvasininkas, kokie jo tarnystės aspektai išryškinami kaip pozityvūs, o kokie kvestionuojami. Aptarsiu įtampų aprašytų skunduose situacijas, jų veikėjus, nurodomas ir galimas skundo priežastis, pasekmes.

prof. habil. dr. Tamara Bairašauskaitė (Lietuvos istorijos institutas)

Neįveikiamas kilmės žymuo? Žemės viršininkų ir valsčių raštininkų sudėties daugialypė dinamika vėlyvuoju imperiniu laikotarpiu

Pobaudžiavinio kaimo administracinis pertvarkymas, savivaldos įvedimas buvusiems privačių dvarų valstiečiams esmingai keitė vietinio valdymo sistemą, kurioje svarbią vietą užėmė lokaliniai reformos įgyvendinimo pareigūnai, pirma taikos tarpininkai, nuo 1889 m. (Šiaurės-vakarų gubernijose – nuo XX a. pradžios) žemės (zemskiniai) viršininkai. Taikos tarpininko pareigybė turėjo ryškių luominio dėmens požymių vien dėl to, kad ji buvo sumanyta kaip renkamoji, juo galėjo tapti tik dvarininkai. Tuo tarpu žemės viršininkas buvo valstiečių administravimo žemutinės grandies valdininkas, kuriam taikyti kilmės, išsilavinimo ir darbo patirties kriterijai. Pobaudžiavinio kaimo savivaldoje išsiskyrė valstiečių samdomas valsčiaus raštininkas, teisiškai galėjęs priklausyti bet kuriai socialinei grupei. Skirtingai nuo įvairių kanceliarijų ar privačių dvarų raštvedžių, jo raštingumas buvo galingas įrankis, kurio negalėjo panaudoti dažnai beraščiai renkamieji savivaldos pareigūnai – valsčiaus viršaičiai ar kaimo seniūnai. Nepaisant neaukšto pareigybinio statuso valsčiaus raštininko galia parengti bet kokį raštą, reikalingą valstiečio išorinei ir vidinei komunikacijai ar interesų gynimui, darė jį įtakinga pobaudžiavinio kaimo figūra. Pranešime bus siekiama aptarti žemės viršininkų ir valsčių raštininkų socialinę, tautinę, konfesinę, geografinę dinamiką, kuri priklausė nuo imperinės politikos ir asmeninio pasirinkimo, taip pat kelti klausimus, ar žemės viršininkų ir valsčių raštininkų atsiradimas sietinas su visuomenės profesionalizavimu, ar jų užsiėmimai keitė, o jei keitė, tai kaip, valstiečių santykius su valdžios agentais ir sociokultūrinėje hierarchijoje iškilusiais „savaisiais“, kokių modernių bruožų pobaudžiaviniam kaimui galėjo suteikti šios dvi pareigybės.

dr. Olga Mastianica-Stankevič (Lietuvos istorijos institutas)

„Valstietis, tapęs politiku“: Valstybės Dūmos delegato Juozo Girniaus (1876–1956) patirtis

Metafora „iš šiaudinės pastogės į platųjį pasaulį“, suformuluota Pelikso Bugailiškio (1883–1965), taikliai apibūdina valstiečių politinio aktyvumo augimą 1905 metais. Inteligentijos skatinami valstiečiai teikė kolektyvines peticijas aukščiausioms valdžios institucijoms, kėlė ne tik žemės ūkio ar valsčiaus savivaldos klausimus, bet ir aktualizavo tautinius interesus bei Lietuvos autonomijos idėjas. Valstiečių pilietinę savimonę ir politinį aktyvumą reikšmingai veikė specializuota periodinė spauda, o rinkimai į Valstybės Dūmą sudarė sąlygas jiems tiesiogiai dalyvauti politiniuose procesuose. Valstiečiams atstovavo jų pačių deleguoti asmenys, dažnai turėję tik pradinį išsilavinimą ir stokoję politinės veiklos patirties. Vienas iš tokių atstovų buvo Pirmosios Valstybės Dūmos narys Juozas Girnius, kuris savo politinę patirtį reflektavo autobiografiniuose užrašuose. Jo veikla leidžia analizuoti valstiečio įsitraukimo į politinį gyvenimą procesą, išryškinti patirtus iššūkius ir jų sprendimo būdus. Šiame kontekste aktualūs klausimai: kaip valstietis pratinosi prie politinės veiklos, su kokiais sunkumais susidūrė ir kaip juos sprendė; kokiu mastu įgyta politinė patirtis formavo naujas vertybines orientacijas; kiek ši patirtis leido mažinti ar, priešingai, išryškinti socialines įtampas bei socialinius skirtumus.

dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Lietuvos istorijos institutas, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai)

„Mano geroji mama visada užsiėmusi...“ Oginskių šeimos moterų veikla XIX a. pirmoje pusėje (remiantis šeimos korespondencija)

Marijos de Neri Nagurskienės-Oginskienės biografija iki šiol istoriografijoje piešiama tamsiomis spalvomis: akcentuojama žema italės kilmė, amoralus elgesys ir godumas pasisavinant sutuoktinio Mykolo Kleopo Oginskio sūnums iš pirmosios santuokos priklausantį turtą. Kas iš tiesų buvo ši moteris? Kuo jos veiklos horizontai skyrėsi nuo kitų Lietuvos didikių ir kokį moters-aristokratės portretą galime susidaryti įsigilinę į Oginskių šeimos korespondenciją? Pranešime, remiantis Marijos Oginskienės ir jos dukters Amelijos Oginskytės-Zaluskienės korespondencija, saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve ir Lenkijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, bus siekiama apžvelgti šių moterų veiklos spektrą: nuo tradicinių dukters, žmonos ir motinos pareigų, iki ūkinės ir kūrybinės veiklos sklaidos XIX a. pirmoje pusėje. Naujais duomenimis bus papildyta ne tik Marijos Oginskienės, bet ir jos vyriausios dukters Amelijos, įkūrusios vieną pirmųjų mineralinių vandenų gydyklų Lenkijoje, biografija.

dr. Tojana Račiūnaitė (Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas)

Protėvio veidas – valstybės, giminės ar asmeninei istorijai? Sofijos Chodkevičiūtės piešti Jono Karolio Chodkevičiaus portretai ir jų istoriniai kontekstai

Asmens luomo ir lyties ar visa tai apimančios *kilmės* santykis su jo *profesija* (užsiėmimu) tradicinėje visuomenėje buvo persmelktas šių dviejų veiksnių ilgaamžės ir visuotinai paplitusios dermės ar, atvirkščiai, – retos priešpriešos, jų sąveikos neįprastumo, keistumo, funkcionavimo už socialinių kanonų ribų. Ši problematika skleidžiasi tyrinėjant modernėjančios visuomenės individų ir kolektyvines biografijas, nagrinėjant specifinius meno ir kultūros fenomenus, tačiau taip pat gali būti apčiuopiama kaip pavienio dailės kūrinio deklaracija ar ištara. Tokiu konferencijos temai atliepiančiu dėmeniu (o man naujo tyrimo pradu) tapo įrašas vienoje iš XIX a. Jono Karolio Chodkevičiaus portretą kartojančių graviūrų, teigiantis, jog darbas išraižytas pagal Sofijos Chodkevičiūtės piešinį. XIX a. aukštesniojo luomo moterų dailė Vakarų Europoje ir ATR jau nebuvo didelė retenybė, tačiau dailininkės darbo, kaip provaizdžio kitam tiražuojamam kūriniui, naudojimas išlieka retas, be to, kadangi aprėpia ir vaizduojamą personažą, leidžia nagrinėti specifinį autorės kilmės ir jos dailės praktikos santykį.

Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1795 m.) buvo kryptingai aktualizuojamas LDK ir Lenkijos didžiojo etmono, Vilniaus vaivados Jono Karolio Chodkevičiaus (~1572–1621) atminimas. Tai reiškėsi ir naujų jo portretų kūrimu, ir senųjų etmono atvaizdų reprodukavimu, integruojant juos į įvairiausius atminties kultūros darinius: istorinius veikalus, viešas ir privačias galerijas, muziejinius rinkinius ir kabinetus, tapybines ir grafines garsiųjų praeities herojų kolekcijas ir serijas. Sofija Chodkevičiūtė-Ossolińska (1803–1871) – gydytojo, chemiko, kolekcininko ir mecenato grafo Aleksandro Pranciškaus Chodkevičiaus (1777–1838) dukra – muzikė, kompozitorė, literatė ir dailininkė – taip pat dalyvavo šiame procese. Pagal jos piešinius buvo išspausdinti du grafiniai Chodkevičiaus portretai. Vienas jų, išraižytas Davido Weisso, papuošė 1819 m. publikuotą J. U. Niemcewicziaus knygą *Dzieje panowania Zygmunta III*, kitas, Carolio Mayerio raižybos, buvo publikuotas 1837 m. J. Bobrowicziaus leidinyje *Zycia sławnych Polakow*. Raižiniai plito ir atskiruose lakštuose. Chodkevičiūtės darbas vaizduojant garbingąjį protėvį buvo pastebėtas ir amžininkų, pavyzdžiui Wł. Woicickis savo 1877 m. knygoje apie Varšuvos visuomenę 1800–1830 m. užsiminė: „Młoda i piękna Zofia Chodkiewiczówna rysowała wizerunek Jana Karola Chodkiewicza...“. Piešėją Sofiją signatūrose nurodantys portretiniai atvaizdai buvo fiksuoti senosios grafikos žodynuose ir kataloguose, minėti sintetiniuose meno istorijos veikaluose, tačiau atidžiau ir plačiau nenagrinėti.

Pranešimo tikslas – prakalbinti minėtus Jono Karolio Chodkevičiaus portretus kaip XIX a. pirmųjų dešimtmečių visuomeninio gyvenimo, žmonių tarpusavio ryšių, jų galvojimo apie istoriją ir save istorijoje vizualiuosius šaltinius. Viena iš tyrimo perspektyvų – į šiuos portretus pažvelgti kaip į XVII a. susiformavusios Jono Karolio Chodkevičiaus ikonografijos tęsinį XIX a., klausiant kas ir kaip buvo kartojama ir perkeliama iš XVII–XVIII a. portretinės tradicijos, o kas transformuojama, „nutylima“ ir papildoma naujais bruožais, tokiu būdu paliekant savojo laiko kolektyvinės ir/ar asmeninės raiškos pėdsakus. Kita, ir šiuo atveju pagrindinė, tyrimo perspektyva ima vertis, kai į Sofijos pieštus atvaizdus žvelgiame ne tiek kaip į XIX a. dailininkės kūrinius (grafikos darbų menamus provaizdžius), bet kaip į vaizduojamojo objekto (t. y. etmono) giminaitės, garbingos Chodkevičių pavardės (herbo) paveldėtojos ir nešėjos socialinio statuso liudijimus. Šioje perspektyvoje ketiname gvildenti Sofijos Chodkevičiūtės kilmės (priklausomybės giminei) ir meninės veiklos sąveikos klausimą, analizuoti istorines jos įsitraukimo ir dalyvavimo šiame kultūrinio ir politinio pobūdžio etmono garsinimo projekte intencijas bei aplinkybes.

dr. Reda Griškaitė (Lietuvos istorijos institutas)

„Kitokios“ Narbutų giminės moterys: nuo akademikių iki kolekcininkių

Astiko herbo bajorų Narbutų vyrai – netipiški savo luomo atstovai. Dvarininkai, kariai, bet kartu – ir literatai, mokslininkai. Kitaip tariant, provincijos intelektualai. Tačiau dar netipiškesnės – turint galvoje anuometę moters padėtį visuomenėje – Narbutų moterys. Legendomis apipinti 1863–1864 m. sukilimo rėmėjų ir dalyvių Kristinos Sadauskaitės-Narbutienės (Krystyna z Sadowskich Narbuttowa, 1803–1899) ir Teodoros *vel* Teodoros Pelagijos Narbutaitės-Mončiunskienės (Teodora Pelagia z Narbuttów Monczuńska, 1839–1925) vardai. Tačiau Narbutų moterys garsėjo ne tik patriotiškumu ir kovingumu – buvo ir literatės, kolekcininkės ir net mokslininkės. Kaip antai, 1788 m. Aleksandra Narbutaitė-Ceselskienė (Aleksandra z Narbuttów Ciesielska, ~1760–~1803) tapo Berlyno mokslų akademijos nare (specializavosi teisės srityje), kas, beje, sukėlė nemenką šurmulį Lietuvoje. Ona Grozmanytė-Narbutienė (Anna z Grozmanich *vel* Grossmanich Narbuttowa, ~1750–po 1799) buvo ne tik vertėja, bet ir vaikų edukacijos inovatorė. Teresė Narbutaitė (Teresa Narbutt *vel* Narbuttówna, ~1800–po 1856) ir Klementina Narbutaitė (Klementyna Narbutt *vel* Narbuttówna, ~1800–1860) – eruditės ir senienų kolekcininkės (aukojo ir Vilniaus senienų muziejui). Kamilė Narbutaitė-Jurevičienė (Kamilla z Narbuttów Jurewiczowa *vel* Kamilla Narbuttówna *vel* Kamilla Narbutt, ~1815–1881) – vertėja, prozininkė, publicistė ir poetė. Maža to, autorė pirmojo Lietuvoje manifesto, kuriame gvildenami lyčių lygybės, moters laisvių ir galių, jos edukacijos klausimai, glaudžiai susiję su vis dar jautria rašančios moters problema. Ir pagaliau Elena vel Elena Marija Narbutaitė von Keyserlingk (Helena Maria z Narbuttów von Keyserlingk, 1888–1950) – Adriano Baranieckio (1828–1891) aukštųjų kursų moterims (Krokuva) absolventė, 1912 m. Vilnių sudrebinusi ir tikrai neįprastu, bet karštą būdą, drąsą ir vidinę laisvę demonstravusiu poelgiu. Pranešimo tikslas – suprasti šios šeimos moterų fenomeną; moterų, nuolat, iš kartos į kartą, laužiusių visuomenėje nusistovėjusius moters bajorės ir moters dvarininkės stereotipus.

dr. Lina Balaišytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Rankų darbo apologetika Apšvietos literatūriniame diskurse

Apšvietos epochoje rankų darbo suvokimas patyrė esminį lūžį: šimtmečiais vertintas kaip laisvo piliečio nevertas užsiėmimas, jis imamas traktuoti kaip didelę ekonominę, socialinę ir net moralinę vertę kurianti veikla. Tokį požiūrį grindė prancūzų Apšvietos filosofų, pedagogikos teoretikų, fiziokratų darbai, kurie darė didelį poveikį Abiejų Tautų Respublikos viešajai nuomonei. XVIII a. antros pusės šalies politinėje literatūroje ir publicistikoje vis dažniau akcentuota amatų bei žemdirbystės reikšmė. Fizinis darbas joje imtas vaizduoti palankiai, vertinant per naudos valstybei ir visuomenei prizmę. Į rankų darbo reikšmę vaikų ugdyme atkreipė dėmesį ir naujos edukacijos sistemos kūrėjai. Pranešime bus nagrinėjama, kaip keitėsi visuomenės požiūris į rankų darbą Abiejų Tautų Respublikoje Apšvietos epochoje, kas lėmė pokyčius ir kaip jie buvo matomi viešajame diskurse.

dr. Martynas Jakulis (Vilniaus universitetas)

Iš bajorkaimio į kepyklą: Pranciškus Rauba Vilniuje XVIII a. pabaigoje

Pranciškus Rauba (*Rowba*, *Rouba*) – vargu ar kam nors kiek geriau pažįstamas duonkepys, gyvenęs Vilniuje XVIII a. 9–10 dešimtmečiuose. Vis dėlto jo gyvenimo istorija, rekonstruojama iš pavienių paminėjimų įvairaus pobūdžio vilnietiškuose šaltiniuose, leidžia per vieno asmens gyvenimą iš mikroistorijos perspektyvos atidžiau pažvelgti į socialinių procesų vyksmą XVIII a. pabaigoje. Viena vertus, iš nedidelio Raubų (*Rouby*, *Rowby*) bajorkaimio Voverio (Vaviorkos) parapijoje Lydos paviete kilusio Pranciškaus, tapusio Vilniaus miestiečiu 1784 m. vasario 13 d., atvejis atspindi tiek socialinio (iš bajorijos į miestietiją), tiek geografinio mobilumo (iš kaimo į miestą) tendencijas ir ypatybes. Kita vertus, šis atvejis leidžia kalbėti ir apie smulkiosios pavietų bajorijos „deklasaciją“, vertusią ieškoti kitų pragyvenimo būdų ar netgi apsispręsti apskritai palikti bajorų luomą, ir struktūrines jos priežastis. Galiausiai Pranciškaus gyvenimo istorija atskleidžia įsitvirtinimo tiek naujame luome, tiek naujoje socialinėje ir profesinėje terpėje mechanizmus. Taigi šiame pranešime, sekant paskui Pranciškaus vardą skirtingo pobūdžio šaltiniuose (metrikų knygose, mokesčių mokėtojų sąrašuose, reviziniuose miestiečių ir pavietų bajorų sąrašuose, Vilniaus magistrato aktuose, cechų dokumentacijoje ir kt.), bus siekiama atskleisti šio luomų ribas peržengusio individo gyvenimo istoriją, kuri atspindėjo globalesnius procesus, vykusius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVIII a. pabaigoje.

dr. Dalia Klajumienė (Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas, NEB tyrimų centras)

Bajorų luomo atstovai XIX a. – XX a. pirmos pusės Lietuvos koklių gamyboje

Renkant medžiagą apie koklių gamintojus paaiškėjo, kad bajorų luomo atstovai XIX a. – XX a. I p. nemažai nuveikė plėtojant koklininkystę Lietuvoje. Didikai (Puzinos, Zubovai ir kt.) steigė koklių fabrikus dvarų valdose ir miestuose. Koklių dirbtuves turėjo ir jose patys dirbo bajorai laisvieji amatininkai, cechams priklausiusių meistrų vadinti „fušeriais“. Tačiau daugiausia puodžiaus amatu užsiėmusių ir koklius gaminusių bei krosnis stačiusių bajorų išaiškinta tarp Vilniaus ir Kauno puodžių cechų narių. Be to, miestiečiai amatininkai vesdami bajoraites pakildavo į aukštesnę socialinės piramidės pakopą ir šį iškilimą demonstravo kokliuose įspausdami karūnos ženklą. Puodžiaus amatu užsiėmę kilmingieji savo ruožtu neretai vesdavo miestietes merginas ir įvairiuose dokumentuose prisistatinėdavo tiek bajorais, tiek ir miestiečiais, todėl asmens luominės priklausomybės nustatymas neretai yra komplikuotas. Dalis koklių gamintojų dokumentuose įvardijami bežemiais bajorais („odnodvorcais“), t. y. asmenimis, kurie nepajėgė carinės Rusijos valdžiai dokumentais įrodyti savo bajoriškos kilmės. Visa, kas išvardinta, rodo, kad koklių gamyboje įvairaus socialinio statuso kilmingieji veikė ganėtinai intensyviai, o skirtingų luomų ribos, ypač nuo XIX a. II p., nebuvo griežtai nubrėžiamos. Čia svarbesnį vaidmenį vaidino amato išmanymas, verslumas ir gaminamos produkcijos kokybė bei gamybos išlaikymas perduodant iš kartos į kartą, o ne socialinė kilmė.

Pranešime siekiama parodyti bajorų luomo atstovų, dalyvavusių koklių gamyboje, socialinį daugiasluoksniškumą ir XIX a. įsiliejimo į koklių gamybos Lietuvoje procesą Rusijos imperijos įstatymų apibrėžtų galimybių ribose.

dr. Jolita Mulevičiūtė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Kilmingieji amatininkai: bajorų luomo erozijos apraiškos XIX a. viduryje – XX a. pradžioje

Amatininkiškas rankų darbas ir bajoriška kilmė paprastai traktuojami kaip tradicinės luominės visuomenės priešybės. Tačiau XIX a. dėl Rusijos imperijos valdžios politikos bei Šiaurės vakarų krašto ekonomikos pokyčių vis daugiau kilmingųjų ėmė ieškoti alternatyvių pragyvenimo šaltinių ir grįžtis į amatininkystę. Būdinga, kad šis procesas įgijo pagreitį dar iki baudžiavos panaikinimo. Jau šimtmečio viduryje pastebimas aktyvus bajorų susidomėjimas amatais, t. y. darbinės veiklos sritimi, kurioje nuo seno dominavo miestiečių luomas. Bajorai rinkosi pačias įvairiausias amatininkiškas profesijas ir netgi steigė savus, luominiu pagrindu funkcionuojančius cechus. XIX–XX a. sankirtoje kilmingi smulkieji gamintojai anaiptol nebuvo retenybė. Vien 1900–1903 m. Vilniaus supaprastintos amatų valdybos sąrašuose užfiksuoti 128 bajoriškos kilmės asmenys, nusprendę mokytis amato pas miesto meistrus.

Pranešime siekiama aptarti bajorijos integravimąsi į amatininkų gretas kaip vieną iš luomo deklasacijos simptomų. Kita vertus, mėginama įžvelgti amatininkiškoje aplinkoje atsidūrusių bajorų luominio mentaliteto pėdsakus. Atkreipiamas dėmesys, kad tarp amatininkų bajorai sudarė vieną gausiausių socialinių naujokių grupių. Juos lenkė tik naujų ekonominių galimybių ieškantys valstiečiai. Tačiau turint omeny nelygiavertį Šiaurės vakarų krašto bajorijos ir šio regiono gyventojų daugumą sudariusios valstietijos skaitlingumą, tikėtina, kad bendras procentinis kilmingųjų jungimasis į amatus buvo didesnis nei valstiečių. Pranešime svarstomos galimos šio reiškinio priežastys, be kita ko, keliant hipotezę apie išskirtinai nestabilią, pažeidžiamą privilegijuotojo luomo būklę.